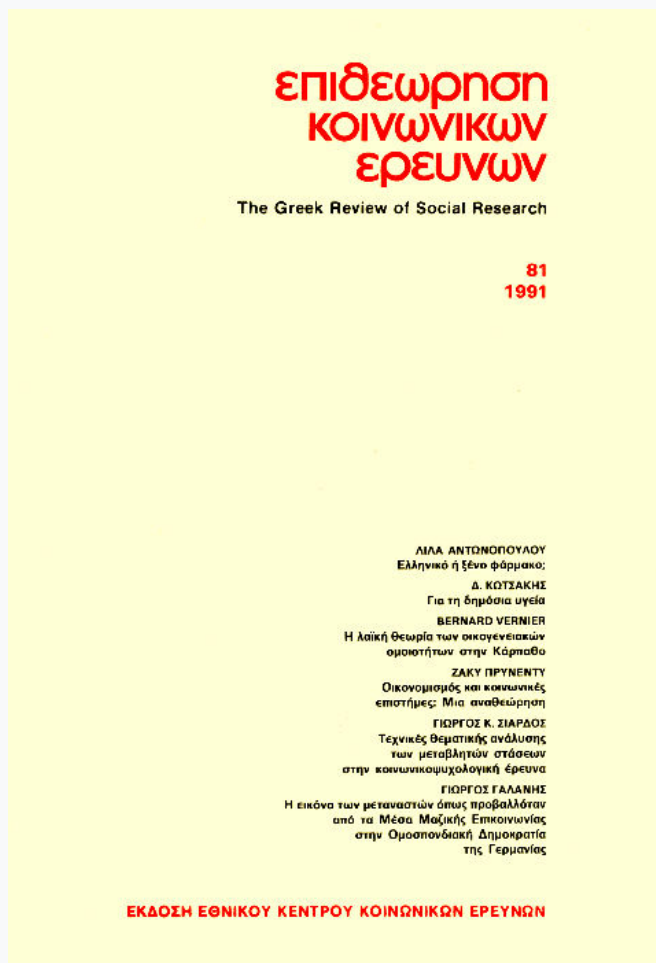

The Greek Review of Social Research

Vol 81 (1991)

81

Η λαϊκή θεωρία των οικογενειακών ομοιοτήτων στην Κάρπαθο: πάνω στην κοινωνική γένεση των αντιλήψεων

Bernard Vernier, Άννα Γαλανού

doi: [10.12681/grsr.591](https://doi.org/10.12681/grsr.591)

Copyright © 1991, Bernard Vernier, Άννα Γαλανού

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Vernier, B., & Γαλανού Ά. (1991). Η λαϊκή θεωρία των οικογενειακών ομοιοτήτων στην Κάρπαθο: πάνω στην κοινωνική γένεση των αντιλήψεων. *The Greek Review of Social Research*, 81, 47–62.
<https://doi.org/10.12681/grsr.591>

Bernard Vernier

Η ΛΑΪΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ
ΟΜΟΙΟΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΚΑΡΠΑΘΟ: ΠΑΝΩ
ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΓΕΝΕΣΗ
ΤΩΝ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ*

Οι σχέσεις συγγένειας στην Κάρπαθο ήταν δομημένες σύμφωνα με την ύπαρξη ανδρικών και γυναικείων γενεαλογικών γραμμών, καθαρά διαχωρισμένων μεταξύ τους, οι οποίες παρ' ότι δεν είχαν ιδιαίτερη ονομασία, έπαιζαν έναν καθοριστικό οικονομικό, κοινωνικό και συναισθηματικό ρόλο. Οι δύο αυτές γενεαλογικές γραμμές που από υλικής απόψεως βασίζονταν στην ύπαρξη αδιαίρετων περιουσιών και αποτελούνταν από τους πρωτότοκους του ίδιου φύλου που έφεραν εναλλάξ δύο ονόματα,¹ στρατολογούσαν επίσης, πάντα χάριν του συστήματος ονοματοδοσίας, τους δευτερότοκους και τους πρωτότοκους των δευτερότοκων τους οποίους είχαν ανάγκη για να εξασφαλίσουν την αναπαραγωγή τους.² Αλλά ο προσεταιρισμός των υστερότοκων

Ο Bernard Vernier είναι Καθηγητής της Κοινωνιολογίας και Εθνολογίας στο Πανεπιστήμιο Lumière Lyon II.

* Η πρώτη δημοσίευση του άρθρου έγινε στο περιοδικό *Actes de la recherche en sciences sociales*. Παρίσι, αρ. 78 (Ιουν. 1989).

1. Τα αγαθά μεταβιβάζονταν αμφίδρομα. Σε κάθε οικογένεια η πρωτότοκη κόρη κληρονομούσε την περιουσία της μητέρα της και ο πρωτότοκος γιος την περιουσία του πατέρα του. Το σύστημα ονοματοδοσίας, σύμφωνα με το οποίο έδιναν αντιστοίχως το όνομα της γιαγιάς από τη μητρική πλευρά, καθώς και αυτό του παππού από την πατρική πλευρά, τους καθιστούσε επίσημους αντιπροσώπους των πατρικών και μητρικών γενεαλογικών γραμμών και νομιμοποιούσε τα αποκλειστικά τους δικαιώματα επί των αντίστοιχων περιουσιών.

Έχουμε ήδη παρουσιάσει το σύστημα συγγένειας στην Κάρπαθο, σε μια πανεπιστημιακή διατριβή τρίτου κύκλου, το 1977 στο πανεπιστήμιο René Descartes, στη Σορβόννη, και σε ορισμένα άρθρα που δημοσιεύθηκαν στο επιστημονικό περιοδικό *Actes de la recherche en sciences sociales*.

2. Το σύστημα ονοματοδοσίας, για τα υστερότοκα παιδιά, υπάκουε στην αρχή της εναλλαγής που λειτουργούσε για κάθε φύλο ξεχωριστά. Είδαμε ότι ο πρωτότοκος γιος έπαιρνε το όνομα του παππού από την πατρική πλευρά. Ο δεύτερος γιος έπαιρνε αυτό του παππού από τη

στις περιοριστικές μονοσυγγενικές ομάδες ενός φύλου, συχνά δεν είχε αποτέλεσμα.

Αυτοί οι κανόνες συγγένειας, σύμφωνα με τους οποίους τα παιδιά της ίδιας οικογένειας ανήκουν, ανάλογα με την προέλευση του ονόματός τους, σε διαφορετικές γενεαλογικές γραμμές συντελούσαν καθοριστικά στη διάταξη των ενδοοικογενειακών σχέσεων. Κατά συνέπεια δημιουργούνταν προνομιακές σχέσεις μεταξύ της μητέρας και της πρωτότοκης κόρης, όπως επίσης μεταξύ του πατέρα και του πρωτότοκου γιου του. Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι μοιράζονταν τα παιδιά. Αυτή είναι εξάλλου η έκφραση που χρησιμοποιούν εδώ (*Μοιράζονται τα παιδιά*). Αυτή η διάκριση υφίστατο και για τους υστερότοκους. Έτσι η μητέρα μπορούσε να μιλήσει για τον πρωτότοκο γιο της λέγοντας «το παιδί του», θέλοντας να υποδείξει με αυτόν τον τρόπο το παιδί του συζύγου της, ενώ έλεγε «το παιδί μου» αναφερόμενη στην πρωτότοκη κόρη της και καμιά φορά και στον δευτερότοκο γιο της, ο οποίος κρατούσε το όνομά του από τη μητρική πλευρά. Εξαιτίας του ότι η διάκριση γινόταν ανάλογα με τα ονόματα, ο πατέρας είχε την τάση να προτιμά τη δεύτερη κόρη του από την τρίτη. Για τον ίδιο λόγο η μητέρα προτιμούσε τον δεύτερο γιο από τον τρίτο και την τρίτη κόρη από τη δεύτερη.

Στην πραγματικότητα μεταξύ των υστερότοκων αδελφών, οι δευτερότοκοι του κάθε φύλου ήταν αυτοί κυρίως που επωφελούνταν από την άνιση εκδήλωση τρυφερότητας μεταξύ των αντιπροσώπων των διαφόρων γενεαλογικών γραμμών στους κόλπους μιας φρατρίας (*fratrie*). Μαζί με τους πρωτότοκους ήταν οι μόνοι που έφεραν το όνομα ενός από τους τέσσερις παππούδες. Αν ο πατέρας εκδήλωνε μια ιδιαίτερη προτίμηση για τη δεύτερη κόρη, η οποία εντούτοις δεν ανήκε στη γενεαλογική του γραμμή, αυτό γινόταν λόγω της ιδεολογίας της *ανάστασης*,³ που τον έκανε να βλέπει στο πρόσωπό της την ίδια τη μητέρα του. Εντούτοις η αφοσίωση του πατέρα προς τη δεύτερη κόρη δεν μπορούσε να έχει τον τόσο ιδιαίτερο χαρακτήρα με τον οποίο περιέβαλλε συχνά τον πρωτότοκο γιο του, παρά μόνο στην περίπτωση που και ο ίδιος, δευτερότοκος γιος μιας οικογένειας χωρίς κορίτσια, χρωστούσε τα πάντα στη μητέρα του. Όσο για τους υπόλοιπους υστερότοκους, όσο περισσότερα μεγαλύτερα αδέρφια του ίδιου φύλου είχαν, τόσο πιο υποτιμημένοι θεωρούνταν. Δεν υπάρχει ίσως έκφραση, στο σύνολό της πιο έντονη, των προνομίων των πρωτότοκων του κάθε φύλου, απ' αυτή την ιστορία που τη

μητρική πλευρά. ο τρίτος ένα όνομα από την πλευρά του πατέρα (συνήτονα από τη γενεαλογική γραμμή του πατέρα, αλλά μερικές φορές από αυτή του παππού της μάνας του πατέρα), ο τέταρτος ένα όνομα από τη πλευρά της μητέρας και ούτω καθεξής.

3. Λέγαμε ότι, δίνοντας το όνομα της μητέρα του στη δεύτερη κατά σειρά κόρη του, ο πατέρας ανάσταινε τη μητέρα του.

διηγούνται συχνά, ενός συζύγου που λέει στη γυναίκα του: «Φέρε δύο πρωτόνια για να φάνε τα παιδιά», σαν να επρόκειτο να φάνε μόνο οι δύο πρωτότοκοι.

Η ΛΑΪΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΟΜΟΙΟΤΗΤΩΝ

Η δομική επίδραση του ονόματος στις συγγενικές σχέσεις ήταν παρ' όλα αυτά μειωμένη, απ' αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε λαϊκή θεωρία των οικογενειακών ομοιοτήτων. Αυτή η θεωρία περιλαμβάνει πολλούς κανόνες που θα μπορούσαν να παρουσιαστούν ως εξής:

1. Ο πρωτότοκος των αγοριών μοιάζει στη μητέρα του και η πρωτότοκη των κοριτσιών στον πατέρα της.

2. Ο πρώτος κανόνας επαληθεύεται ακόμα καλύτερα όταν οι δύο πρωτότοκοι είναι συνάμα τα δύο πρώτα κατά σειρά γεννημένα παιδιά.

3. Επαληθεύεται σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις όταν το παιδί είναι μοναχοπαιδί.

4. Ο δευτερότοκος των αγοριών μοιάζει στον πατέρα του και η δευτερότοκη των κοριτσιών στη μητέρα της.

5. Ο τέταρτος κανόνας επαληθεύεται ακόμα καλύτερα όταν το δεύτερο παιδί στη σειρά των ομοφύλων του είναι συνάμα το δευτερότοκο. Πάντως επαληθεύεται λιγότερο καλά απ' ό,τι ο πρώτος κανόνας.

6. Πέρα από το τρίτο (γεννημένο) παιδί του ίδιου φύλου δεν υπάρχει πια κανόνας. Οι υστερότοκοι μοιάζουν λίγο και στους δύο γονείς αλλά δεν είναι τα αντίγραφα τους. Είναι ας πούμε *μπασταρδεμένα*. Περισσότερο και από τους γονείς τους, όποιο και αν είναι το φύλο τους, μοιάζουν ορισμένες φορές σε έναν θείο ή μια θεία ή και σε έναν από τους τέσσερις παππούδες και γιαγιάδες. Συμβαίνει όμως και να μη μοιάζουν σε κανέναν.

7. Γενικά πάντως, οι κοπέλες μοιάζουν περισσότερο στον πατέρα τους και τα αγόρια στη μητέρα τους.

Ήταν ενδιαφέρον να επαληθεύσουμε, αν μπορούμε να το πούμε έτσι, αυτή τη λαϊκή θεωρία των συγγενικών ομοιοτήτων, της οποίας ο πρώτος και ο τέταρτος κανόνας έμοιαζαν να παρουσιάζουν μία εικόνα σαν σε καθρέφτη, συμμετρική και αντίθετη του συστήματος ονοματοδοσίας, τη στιγμή που αντίστοιχα ο έκτος κανόνας, που έμοιαζε ανεξάρτητος από το σύστημα ονοματοδοσίας, φαίνεται να αντανakλά πειστικότερα τη θέση των υστερότοκων παιδιών στο εσωτερικό του συστήματος συγγένειας. Καταφύγαμε λοιπόν σε δεκάδες συνεντεύξεις, με σκοπό να επαληθεύσουμε αν οι νόμοι της λαϊκής

θεωρίας των ομοιοτήτων ήταν στην αρχή της αντίληψης που είχε ο καθένας για τα μέλη της οικογένειάς του. Ρωτήσαμε κάθε άτομο σχετικά με τις ομοιότητες των αδερφών, ανδρών και γυναικών, των παιδιών και ορισμένες φορές των εγγονών τους. Το φύλο του ερωτωμένου δεν είναι δυστυχώς καταγραμμένο, πράγμα που μας καθιστά αδύνατο να μάθουμε αν η αντίληψη αυτή μεταβάλλεται ανάλογα με το φύλο του παρατηρητή. Παρ' όλα αυτά δεν μπορεί να υπάρχει αξιολογική διαφορά. Φροντίσαμε πάντως να εξετάσουμε σε αυτή την επιτόπια έρευνα τόσους άνδρες όσες και γυναίκες. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, τα αποτελέσματα είναι τόσο ξεκάθαρα, που μια πιθανή ανισότητα στην παρουσίαση των φύλων στο αυθόρμητο «δείγμα» μας είναι δευτερεύουσας σημασίας.

Ο Πίνακας 1 που κατανέμει επτακόσια παιδιά σύμφωνα με τη σειρά γέννησής τους, και την ομοιότητά τους με τον έναν γονιό, μας δείχνει ότι οι γονείς και οι παππούδες βλέπουν τα μέλη της οικογένειάς τους μέσα από το μοντέλο που τους προτείνεται από τη λαϊκή θεωρία: 75% των πρωτότοκων του κάθε φύλου, γεννημένων μεταξύ των δύο πρώτων παιδιών, μοιάζουν στο γονιό που προβλέπεται από τη θεωρία. Η θεωρία ισχύει για το 64,8% των πρωτότοκων παιδιών του κάθε φύλου που γεννήθηκαν μετά τα δύο πρώτα παιδιά και για το 55,1% των δευτερότοκων που είναι επίσης δεύτερα παιδιά. Αυτή η πτώση των ποσοστών ήταν αναμενόμενη σύμφωνα με την ίδια τη θεωρία. Και αν αντιπαράθετα τώρα τις περιπτώσεις που το παιδί μοιάζει σ' αυτόν από τους γονείς που ορίζει η κοινωνική αναπαράσταση, με αυτές που το παιδί μοιάζει με τον άλλο γονιό, αντιλαμβανόμαστε ότι οι πρωτότοκοι του

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Ομοιότητες των παιδιών σύμφωνα με τη σειρά γεννήσεώς τους

	Πρωτότοκοι Α+Γ ¹		Πρωτότοκοι Α ή Γ ²		Δευ/κος Α ή Γ ³		Άλλοι μικρό/ροί	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Ναι ⁴	226	75,0	24	64,8	54	55,1	—	—
Όχι	47	15,6	6	16,2	30	30,6	—	—
Σύνολο	273	90,6	30	81,0	84	85,7	180	68,1
Πατ.+μητ. ⁵	10	3,3	5	15,5	5	5,1	49	18,5
Άλλοι	18	5,9	2	5,4	9	9,1	35	13,2
Συνολικός αριθ.	301	—	37	—	98	—	264	—

1. Πρωτότοκος του κάθε φύλου γεννημένος ανάμεσα στα δύο πρώτα παιδιά.

2. Πρωτότοκος του κάθε φύλου γεννημένος μετά τα δύο πρώτα παιδιά.

3. Δευτερότοκος του φύλου του που είναι και το δεύτερο παιδί.

4. Ναι: ομοιότητα σύμφωνα με τη λαϊκή θεωρία.

5. Ομοιότητα και ως προς τον πατέρα και ως προς τη μητέρα.

κάθε φύλου, από τα δύο πρώτα γεννημένα παιδιά, μοιάζουν 4,8 φορές πιο συχνά στον αναμενόμενο γονιό από ό,τι στον άλλο. Τα ποσοστά είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερα για τα πρωτότοκα παιδιά του κάθε φύλου που γεννιούνται μετά τα δύο πρώτα στη σειρά, και 1,8 φορές μεγαλύτερα για τα δευτερότοκα του κάθε φύλου που βρίσκονται και στη δεύτερη θέση στη φρατρία (fratrie).

Τα πρωτότοκα παιδιά που κατέχουν την πρώτη ή δεύτερη θέση στη φρατρία μοιάζουν πολύ πιο συχνά και με λεπτομερή τρόπο στον έναν από τους δύο γονείς (90,6%) από ό,τι τα υστερότοκα που δεν είναι γεννημένα μεταξύ των δύο πρώτων παιδιών (68,1%). Αυτά τα υστερότοκα παιδιά στην ιεραρχία μοιάζουν στον έναν και στον άλλο γονιό (18,5% προς 3,3%) και πολύ συχνά σε κάποιο συγγενή που δεν είναι ούτε ο πατέρας ούτε η μητέρα (13,2% προς 5,9%). Σε αυτό θα πρέπει να προσθέσουμε ότι και το ποσοστό των υστερότοκων παιδιών, γεννημένων μετά από δύο γεννήσεις, και που μοιάζουν σε ένα θείο, μία θεία ή έναν από τους παππούδες, θα ήταν πολύ πιο σημαντικό αν δεν είχαμε ενθαρρύνει τους ερωτωμένους να ταξινομήσουν τις ομοιότητες σε σχέση με τον πατέρα ή τη μητέρα. Θα μπορούσαμε επίσης να παρουσιάσουμε μια καλύτερη εικόνα της δύναμης με την οποία η κοινωνική αναπαράσταση των ομοιοτήτων επιβάλλεται στους γονείς, αν είχαμε σκεφτεί, τότε που γινόταν η έρευνα, να κάνουμε πιο λεπτομερείς διακρίσεις και να αντιτάξουμε για παράδειγμα στις περιπτώσεις που το παιδί ήταν το γνήσιο ομοίωμα ενός από τους γονείς, τις περιπτώσεις που έμοιαζε περισσότερο στον έναν ή στον άλλο. Πράγματι, για τους πρωτότοκους, σχεδόν πάντα, λεγόταν ότι το παιδί μοιάζει ακριβώς στον πατέρα ή στη μητέρα: *ο ίδιος εκατό τοις εκατό*.

Σημειώνουμε τέλος ότι η αντίληψη αυτή είναι ακόμα λιγότερο αντικειμενική εφόσον πρόκειται για τα παιδιά των άλλων και όχι για τα δικά τους. Πολλές φορές, πράγματι, κατά τη διάρκεια μερικών συνεντεύξεων στο δρόμο ή στο καφενείο, κάποιος παρενέβη μπροστά σε γονείς που είχαν ενδοιασμούς για να κατευθύνει με τέτοιο τρόπο την απάντησή του ώστε να είναι σύμφωνη με τη θεωρία. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις υπήρχε ανοιχτός αντίλογος με τη μητέρα, όπου καταρριπτόταν η αντίθεση γνώμη της, με βάση το επιχείρημα ότι οι ξένοι βλέπουν καλύτερα αυτά τα πράγματα από τους ίδιους τους γονείς.

Οι Πίνακες 2 και 3 δείχνουν ότι οι πρωτότοκοι γιοι μοιάζουν λιγότερο στη μητέρα τους (69,6%, συνολικός αριθ. 168) από ό,τι οι πρωτότοκες κόρες στον πατέρα τους (78%, συνολικός αριθ. 170). Η δευτερότοκη των κοριτσιών επίσης μοιάζει λιγότερο συχνά στη μητέρα της (35%, συνολικός αριθ. 99) από ό,τι ο δευτερότοκος γιος στον πατέρα του (44,5%, συνολικός αριθ. 110). Με την ίδια λογική, αν τα άλλα υστερότοκα αγόρια μοιάζουν το ίδιο συχνά στον πατέρα όσο και στη μητέρα (35,6% προς 36,2%), οι υστερότοκες κόρες

μοιάζουν πιο συχνά στον πατέρα (34,6%) παρά στη μητέρα (27,8%). Όποιο και αν είναι το επίπεδο εφαρμογής που έχουμε διαλέξει, βλέπουμε πως η λαϊκή θεωρία περιλαμβάνει μια βασική αρχή που της επιτρέπει να παρουσιάζει συστηματικά μια απόκλιση για την πραγματοποίηση των άλλων νόμων· πρόκειται για τον κυριαρχικό ρόλο του άνδρα στην παραγωγή των χαρακτηριστικών του ατόμου. Ο ανδροκεντρισμός αυτός της λαϊκής θεωρίας της αναπαραγωγής εκφράζεται και σε μια από τις συνεντεύξεις: «Το σπέρμα του άνδρα είναι πιο ισχυρό. Ο άνδρας σημαδεύει πιο έντονα τα παιδιά του».

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ομοιότητες των ανδρών σύμφωνα με τη σειρά γεννήσεώς τους

	Πρωτό/κοι ¹		Πρωτό/κοι ²		Δευτε/κοι ³		Μικροί		Μεγ.+Μικρ.	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Πατέρας	32	21,1	2	11,7	31	58,4	57	35,6	122	32
Μητέρα	107	70,8	10	58,8	12	22,6	58	36,2	187	49
Σύνολο	139	92,0	12	70,5	43	81,1	115	71,8	309	81,1
Πατ.-Μητ. ⁴	7	4,6	3	17,6	4	7,5	25	15,6	39	10,2
Άλλοι	5	3,3	2	11,7	6	11,3	20	12,5	33	8,6
Συνολ. αριθ.	151	—	17	—	53	—	160	—	381	—

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ομοιότητες των γυναικών σύμφωνα με τη σειρά γεννήσεώς τους

	Πρωτό/κοι ¹		Πρωτό/κοι ²		Δευτε/κοι ³		Μικροί		Μεγ.+Μικρ.	
	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%	Αριθ.	%
Πατέρας	119	79,3	14	70	18	40	36	34,6	187	58,6
Μητέρα	15	10,0	4	20	23	51,1	29	27,8	71	22,2
Σύνολο	134	89,3	18	90	41	91,1	65	62,5	258	80,8
Πατ.-Μητ.	3	2,0	2	10	1	2,2	24	23,0	30	9,4
Άλλοι	13	8,6	—	—	3	6,6	15	14,4	31	9,7
Συνολ. αριθ.	150	—	20	—	45	—	104	—	319	—

1. Γεννημένοι στα δύο πρώτα παιδιά.
2. Γεννημένοι μετά τα δύο πρώτα παιδιά.
3. Δευτερότοκος του φύλου του και των παιδιών.
4. Μοιάζει τόσο στον πατέρα όσο και στη μητέρα.

Δεν είναι βέβαια ανάγκη να αναφέρουμε ότι οι χωρικοί δεν ξαφνιάστηκαν καθόλου με τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας. Για εκείνους με τους οποίους μιλήσαμε, τα αποτελέσματα επιβεβαίωσαν «επιστημονικά» κάτι που

ήταν ήδη φανερό. Από τη μια διασκέδαζε τους Καρπαθιώτες το ότι ένας *επιστήμονας* μπορούσε να ασχοληθεί με ζητήματα που αποτελούν τα καθημερινά θέματα φιλικών συζητήσεων και απ' την άλλη τους ξάφνιαζε το ότι μπορούσε να αγνοεί τόσο γνωστά πράγματα. Ειρωνεύονταν μάλιστα την άγνοιά του. Η σεξουαλική ελευθερία των «Ευρωπαίων» εξηγούσε το γεγονός ότι είχε κατασταθεί αδύνατη η εξεύρεση τέτοιων κανόνων ομοιότητας για τους Γάλλους.

ΦΥΣΙΚΕΣ ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ

Αυτές οι ομοιότητες, για τους χωρικούς, αφορούν πριν από όλα το πρόσωπο. Από τις πρώτες κιόλας συνεντεύξεις ήταν προφανές ότι η λαϊκή θεωρία δεν μπορούσε να αυτο-επαληθευτεί παρά δανειζόμενη τη λογική της μυθικής σκέψης. Από τη στιγμή που προσπαθήσαμε να πάμε πιο πέρα από τις απαντήσεις του τύπου «είναι σαν να είναι φωτογραφία του», ή «σαν να *έβγαλα το πρόσωπό μου και του το κόλλησα*», ήταν φανερό ότι τα φυσικά χαρακτηριστικά που ήταν διαλεγμένα για να αποδείξουν την ομοιότητα, διέφεραν σε κάθε συνέντευξη ακόμα και αν προέρχονταν από το ίδιο κατά βάση λεξιλόγιο. Έδιναν καμιά φορά ένα μόνο χαρακτηριστικό, από όσα αναφέρονταν συχνά: χρώμα και φύτρωμα των μαλλιών και των φρυδιών, σχήμα του προσώπου, χρώμα των ματιών κ.λπ. Άλλες φορές μιλούσαν για μια ακαθόριστη ομοιότητα: «Αν τους έβλεπες και τους δυο μαζί θα καταλάβαινες πόσο μοιάζουν».

Άλλοτε πάλι συνέβαινε να μη μιλούν καθόλου για το πρόσωπο και να επικαλούνται τα όμοια χέρια, τον τρόπο του περπατήματος ή τον χαρακτηριστικό τρόπο που γέρνει το κεφάλι. Συνέβαινε μάλιστα να μη μιλούν παρά για ομοιότητες του χαρακτήρα. Τα περισσότερα από τα χαρακτηριστικά ήταν διαλεγμένα από το σύνολο των αρετών που απεικονίζονται στο πάνθεον της κοινωνίας του χωριού: γενναιόδωρος, φιλόξενος, άτομο με υπόληψη, υπερήφανος, ξέρει να γλεντάει και να τραγουδάει, περιποιοτικός, εργατικός, καλός, γενναιόδωρος με την οικογένειά του, κ.λπ. Είναι πιθανό η επιλογή των σχεδόν πάντοτε θετικών χαρακτηριστικών να είναι προϊόν της ατμόσφαιρας που δημιουργεί η έρευνα, αλλά έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε ότι η εκλογή των ελαττωμάτων του χαρακτήρα θα ακολουθούσε την ίδια αρχή: να επιχειρείται κάθε φορά μια άκρως περιοριστική επιλογή ανάμεσα σε όλα τα πιθανά σημεία σύγκρισης.

Ορισμένες εξαιρέσεις στον κανόνα μπορούσαν να εξηγηθούν εύκολα. Δεν ήταν σπάνιο όταν ένα πρωτότοκο δεν έμοιαζε στον αναμενόμενο γονιό

να είναι παιδί από δεύτερο γάμο ή δευτερότοκο μετά από ένα πρώτο παιδί πεθασμένο στη γέννα. Άλλοτε πάλι μεσολαβούσαν δύο συμπληρωματικές θεωρίες που επέτρεπαν την εξήγηση τόσο των εξαιρέσεων που αφορούσαν τους πρωτότοκους όσο και του συνόλου των περιπτώσεων όπου οι μικρότεροι έμοιαζαν σ' ένα συγκεκριμένο πρόσωπο που δεν ήταν ούτε ο πατέρας ούτε η μητέρα. Με αυτό τον τρόπο ορισμένα παιδιά έπαιρναν τα *χαρίσματα* των νονών τους ή νονάδων τους και άλλα —που ήταν η πλειονότητα— έμοιαζαν έντονα με το άτομο το οποίο *ανάσταιναν*.⁴ Σε είκοσι τέσσερις από είκοσι εφτά περιπτώσεις που το παιδί έμοιαζε με τρόπο σαφή σε κάποιον άλλο από τους γονείς του, και που σκεφτήκαμε να θέσουμε το ερώτημα σχετικά με τα ονόματα, το παιδί είχε το ίδιο όνομα με το άτομο στο οποίο έμοιαζε. Οι δεκαέξι από τις είκοσι τέσσερις περιπτώσεις αφορούν υστερότοκα παιδιά.

Τα χαρακτηριστικά που λαμβάνονται υπόψη, ανάλογα με την επιρροή του νονού ή αυτή του ονόματος, ήταν συχνά χαρακτηριστικά που αφορούσαν τη συμπεριφορά και αποκάλυπταν την «ψυχή», ακόμα και αν ορισμένες φορές επρόκειτο για τον τρόπο του περπατήματος. Για να καταλάβουμε μέχρι ποίου σημείου αυτές οι επεξηγήσεις, επηρεαζόμενες από το νονό ή το όνομα, είναι μέρος των κατηγοριών σκέψης, ίδιων της λαϊκής κουλτούρας, φτάνει να θυμηθούμε ότι, σε όλες τις βαφτίσεις σχεδόν, εύχονται στο μωρό να πάρει τα *χαρίσματα* του νονού του ή του ατόμου που *ανασταίνει*.

Έτσι, βρισκόμαστε μπρος σε τρεις διαφορετικές θεωρίες. Η πρώτη, που κάνει τους δύο πρωτότοκους να μοιάζουν ο καθένας στο γονιό του αντίθετου φύλου, υποτίθεται ότι εξηγεί τις φυσικές ομοιότητες συγκεντρωμένες κυρίως στα φυσιολογικά χαρακτηριστικά, οι δύο άλλες, αυτή του νονού και αυτή που συσχετίζει την ταύτιση του ατόμου με το όνομά του, είναι εκείνες που προορίζονται να εξηγήσουν τις ψυχικές ομοιότητες. Όπως όμως γρήγορα γίνεται αντιληπτό κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, οι τομείς εφαρμογής αυτών των θεωριών αλληλοκαλύπτονται. Ορισμένα παιδιά από φυσική άποψη μοιάζουν στη νονά τους ή στον παππού τους, που ανασταίνουν. Οι νόμοι που διέπουν τις ψυχικές ομοιότητες εφαρμόζονται επίσης κατά δεύτερο λόγο στις φυσικές ομοιότητες. Δεδομένου ότι και οι τρεις θεωρίες της ομοιότητας λειτουργούν σύμφωνα με τη λογική της μυθικής σκέψης, η καθεμιά απ' αυτές χρησιμοποιείται ως στήριγμα των άλλων. Αν και οι τρεις μαζί μπορούν να

4. Σε όλη την Ευρώπη πιστεύεται ότι τα παιδιά παίρνουν τα *χαρίσματα* του νονού. Ας σημειώσουμε μάλιστα ότι σε ορισμένες περιόδους ο νονός ονομάτιζε το παιδί, συχνά μάλιστα του έδινε το ίδιο του το όνομα. Στην Κάρπαθο το εύχονται δημοσίως: «Είθε η κόρη σου, Γιάννη, να μοιάξει στη νονά της και να γίνει η πρώτη μαθήτρια στο σχολείο». Εύχονται, επίσης δημοσίως, το παιδί να μοιάζει σ' αυτόν που ανασταίνει: «Η κόρη σου θα κάνει κόρη που θα σου μοιάζει και θα έχει το μυαλό σου. Θα τη βγάλουν Φωτεινή όπως εσένα, για να πάρει τα *χαρίσματα*, την αξιοσύνη και την ομορφιά σου».

«λειτουργήσουν» συγχρόνως με ικανοποιητικό τρόπο, είναι ακριβώς διότι αφήνουν ορισμένα περιθώρια, η καθεμιά τους, στον αμοιβαίο τομέα εφαρμογής τους. Όλα γίνονται με τέτοιο τρόπο ώστε, προκειμένου να ταξινομηθεί κάποιος ανάλογα με τομείς, χρησιμοποιείται καταρχήν ο κοινωνικά υποδειγμένος κώδικας ανάγνωσης σαν κατάλληλος, για να καταλήξουν, σε περίπτωση έκδηλης ακαταλληλότητας, στη χρησιμοποίηση ενός άλλου κώδικα, προορισμένου καταρχήν να ταξινομεί σύμφωνα με άλλου είδους σχέσεις. Το πέρασμα από τον έναν κώδικα στον άλλο διευκολυνόταν πιθανότατα από τη διαίσθηση κάποιας ιδιαίτερης σχέσης ανάμεσα στα φυσικά και ψυχικά χαρακτηριστικά, των οποίων τη θεωρητική βάση μπορούμε να βρούμε στους φυσιογνωμιστές. Μένει ότι αυτές οι τρεις θεωρίες εμποδίζουν μια αντικειμενική αντίληψη περί των ομοιοτήτων και των ατομικών διαφορών και μπορούμε να διερωτηθούμε από πού αντλούν την ισχύ της κοινωνικής τους επιβολής.

ΑΝΤΙΑΨΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΑΞΗ (ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ)

Για να ανακαλύψει κανείς την κοινωνική γένεση του ιδιαίτερου τύπου συστήματος ταξινόμησης, που είναι η καρπαθιώτικη θεωρία των οικογενειακών ομοιοτήτων, είναι ενδιαφέρον να το συγκρίνει με τη θεωρία των οικογενειακών ομοιοτήτων των Τρομπριανών, έτσι όπως παρουσιάζεται από τον Malinowski:⁵ «Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι σε μια κοινωνία μητρικού δικαίου, όπως αυτή των νησιών Τρόμπιαντ, όπου όλοι οι μητρικοί συγγενείς θεωρούνται ότι αποτελούν μέρος του ίδιου “σώματος”, ενώ ο πατέρας θεωρείται “ξένος”, θα έπρεπε να επιμένουν μόνο στην ομοιότητα που υπάρχει μεταξύ των παιδιών και των μητρικών συγγενών. Εντούτοις συμβαίνει το αντίθετο, και είναι το αντίθετο που εκδηλώνεται με ιδιαίτερη δύναμη και επιμονή. Δεν είναι μόνο οικιακό δόγμα, το να πούμε λοιπόν ότι ένα παιδί δεν μοιάζει στη μητέρα του, ούτε στους αδερφούς ή αδερφές του ούτε σε κάποιον συγγενή του, διότι ο παραμικρός υπαινιγμός μιας τέτοιας ομοιότητας δείχνει έλλειψη γούστου και αποτελεί μια σοβαρή προσβολή. Αντίθετα είναι φυσικό, δίκαιο και καθώς πρέπει, ένας άνδρας ή μια γυναίκα να μοιάζουν στον πατέρα τους. Μυήθηκα σ’ αυτόν τον τρόπο του *savoir vivre*, ξεκινώντας από μια λάθος κίνηση (*faux pas*) όπως πάντα. (...) Διέπραξα αυτό που λένε *taputaki migila*, τεχνική έκφραση που χρησιμοποιείται ειδικά γι’ αυτή την πράξη και που θα μπορούσε να μεταφραστεί έτσι: “Μιαίνω κάποιον συγκρίνοντας το

5. S.B. Malinowski, *Η σεξουαλική ζωή των αγρίων*, Payot, Παρίσι 1930, σ. 202-207.

πρόσωπό του με κάποιον ομοιάματό του”. (...) Θα εξαγιώνετε και θα προσβάλατε έναν ιθαγενή δίνοντάς του τέτοια χτυπητά παραδείγματα, κατά τον ίδιο τρόπο που και στις δικές μας κοινωνίες ερεθίζουμε έναν γείτονα επιμένοντας για μια αλήθεια, ακόμα και πασιφανή, που σοκάρει τις πολιτικές, θρησκευτικές ή ηθικές του θέσεις, ή, πράγμα ακόμα χειρότερο, όταν πηγαίνουμε αντίθετα στα προσωπικά του συμφέροντα. (...) Πιο αξιοσημείωτη ακόμα είναι η αντίθετη θέση αυτού του δόγματος, το ότι κάθε παιδί μοιάζει στον πατέρα του. Η ύπαρξη αυτής της ομοιότητας είναι πάντα αποδεκτή και επιβεβαιωμένη. Όποτε διαπιστώθηκε πραγματικά, έγινε με επιμονή, όπως για ένα θέμα ευχάριστο, καλό και δίκαιο. (...) Πώς οι ιθαγενείς δεν διαπίστωσαν ότι αυτό το δόγμα είναι ασυμβίβαστο με το θεσμό του μητρικού δικαίου; Όταν τους ρωτάμε σχετικά με αυτό το θέμα, απαντάνε: “Ναι, οι μητρικοί γονείς είναι από την ίδια σάρκα, αλλά τα πρόσωπά τους δεν μοιάζουν”. Αν επιμεινουμε και τους ρωτήσουμε γιατί οι άνθρωποι μοιάζουν στους πατέρες τους, που είναι ξένοι και δεν έχουν πάρει κανένα μέρος στη δημιουργία του σώματός τους, δίνουν αυτή τη στερεότυπη απάντηση: “Αυτός [ο πατέρας] πήζει το πρόσωπο του παιδιού”, γιατί κοιμάται πάντα μαζί της και γιατί κάθονται δίπλα δίπλα. Η λέξη *kuli*, πήζω, διαμορφώνω, εμφανίζεται συνεχώς στις απαντήσεις που πήρα. Η φράση που προανέφερα αποτελεί την έκφραση ενός κοινωνικού δόγματος σχετικού με την επιρροή του πατέρα πάνω στη φυσιολογία του παιδιού, και όχι την έκφραση της προσωπικής γνώμης των πληροφοριοδοτών μου. Ένας απ’ αυτούς μου εξήγησε αυτό το πράγμα, μ’ έναν πιο συγκεκριμένο τρόπο, γυρίζοντας προς το μέρος μου τα χέρια του, ανοιχτά και με τις παλάμες προς τα πάνω: “Βάλε εδώ πάνω μια μάζα από μαλακό υλικό, (*sesa*), θα πάρει αμέσως τη φόρμα του χεριού μου. Με τον ίδιο τρόπο, ο άντρας μένει με τη γυναίκα του και διαμορφώνει το παιδί”. Ένας άλλος μου είπε: “Από το χέρι μας το παιδί παίρνει την τροφή, εμείς του δίνουμε φρούτα και λιχουδιές, εμείς του δίνουμε καρπούς από μπετέλ (*betel*). Χάριν αυτού το παιδί γίνεται αυτό που είναι”. (...) Βλέπουμε έτσι ότι για να συνδέσουν το παιδί με τον πατέρα, εισήγαγαν έναν τεχνητό δεσμό, ο οποίος μέχρις ενός ορισμένου σημείου εμφανίζεται πιο ισχυρός από τον καθιερωμένο που υπάρχει βάσει του μητρικού δικαίου. Η φυσική ομοιότητα αποτελεί πράγματι έναν πολύ ισχυρό συναισθηματικό δεσμό, του οποίου η δύναμη δεν μειώνεται διόλου, επειδή αποδίδεται σε μια μη φυσιολογική αιτία αλλά κοινωνιολογική, στην οικεία και παρατεταμένη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη γυναίκα και στο σύζυγό της.»

Είναι φανερό ότι οι δύο κοινωνίες διαφέρουν τόσο ως προς το σύστημα συγγένειας (τρόπους συγγένειας και ρόλους του πατέρα στην αναπαραγωγή) όσο και ως προς τη σχέση τους με την ίδια τη θεωρία: στην Κάρπαθο, η μνεία μιας ομοιότητας που αντιτίθεται στη λαϊκή αναπαράσταση δεν λαμβά-

νεται ως προσβολή. Επιπλέον η θεωρία των Τρομπριανών μοιάζει να εφαρμόζεται σε όλα τα παιδιά χωρίς εξαίρεση, ενώ στην Κάρπαθο δέχονται ένα ποσοστό λάθους, (*δεν είναι απόλυτο*), και η θεωρία δεν εφαρμόζεται με θετικό τρόπο παρά στους πρωτότοκους και δευτερότοκους του κάθε φύλου. Παρ' όλα αυτά, οι δύο κοινωνίες έχουν τουλάχιστον ένα κοινό στοιχείο: τον σαφή προορισμό των παιδιών σε μια γενεαλογική γραμμή, συνοδευόμενη από τη θεωρία της φυσικής ομοιότητας που αντιτίθεται ανοιχτά στο σύστημα της συγγένειας. Επιπλέον, αν στα νησιά Τρόμπριαντ λένε ότι το πρόσωπο του παιδιού έπληξε, διαμορφώθηκε από τον πατέρα, στην Κάρπαθο ρωτάνε συχνά για τα χαρακτηριστικά του παιδιού: *τίνος χαραξές είναι; Οι Καρπαθιώτες αποκαλούν χαραξές το κόψιμο-μάρκα στα αυτιά των ζώων για να αναγνωρίζεται πού ανήκουν*. Όπως το λέει ο Malinowski, η θεωρία της ομοιότητας υπάρχει για να συνδέσει, τουλάχιστον φυσικά, το παιδί μ' αυτόν από τους γονείς του οποίου τη γενιά δεν ανήκει. Εκφράζει έτσι και συγχρόνως ενδυναμώνει τον συναισθηματικό δεσμό που υπάρχει, παρ' όλα αυτά, ανάμεσα στο παιδί και σ' αυτόν από τους γονείς που του είναι σαν ξένος. Όλα γίνονται λες και οι νόμοι της ομοιότητας που παρουσιάζουν την αντίθετη εικόνα από αυτή των κανόνων συνέχισης των ονομάτων, χρησιμεύουν στην Κάρπαθο για να αντισταθμίζουν τα αποτελέσματα της δυσλειτουργίας που προέρχεται από την ανάθεση κάθε παιδιού σε έναν συγκεκριμένο γονιό, ή για να το πούμε διαφορετικά για να δημιουργήσουν τις συνθήκες μιας καλής συνεργασίας των γονιών, όπου ο καθένας υπηρετώντας τα συμφέροντα της γενιάς του, θα πρέπει επίσης να υπηρετεί και τα συμφέροντα της γενιάς με την οποία είναι συνδεδεμένος. Έτσι η συνεργασία των γενεαλογικών γραμμών, ήδη οργανωμένη πρακτικά από τον καταμερισμό της εργασίας μεταξύ των φύλων, δεν εμποδίζεται από τη δύναμη των αντιθέσεων που στηρίζονται στα ονόματα.⁶

Άλλωστε, αν οι γραμματισμένοι για να εξηγήσουν τις ομοιότητες, έτσι όπως τις οργανώνει η λαϊκή θεωρία, αναφέρονται με λόγο τρόπο στους νόμους του Mendel, οι χωρικοί επικαλούνται πιο απλά, και θα μπορούσαμε να πούμε πιο σωστά, το δάκτυλο του Θεού: «Ο Θεός το θέλησε έτσι για να μπορεί κάθε γονιός να αγαπάει αυτό από τα παιδιά του που δεν έχει όνομα από την πλευρά του. Το ένα έχει το όνομα, το άλλο του μοιάζει, έτσι αγαπάει και τα δύο». Πρόκειται βέβαια για τα δύο μεγαλύτερα παιδιά. Βλέπουμε ότι η προσχώρηση σ' αυτήν την κοινωνική αναπαράσταση των ομοιοτήτων δεν θα

6. Το να πει κανείς ότι η λαϊκή θεωρία πληροί μια κοινωνική λειτουργία, δεν σημαίνει πως αρνείται ότι μπορεί να έχει ψυχολογική βάση. Μπορούμε πραγματικά να σκεφτούμε ότι το σύστημα συγγένειας που κάνει την πρωτότοκη κόρη μια ξένη ως προς τον πατέρα, μπορεί να συμβάλει σε έναν κοινωνικά παραγόμενο θαυμασμό, για τις φυσικές ομοιότητες που αντιτίθενται στο σύστημα.

ήταν σίγουρα τόσο ισχυρή αν δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντα καθεμιάς από τις γενιές. Αυτή η απεικόνιση, για παράδειγμα, επιτρέπει σε μια γυναίκα να πει στον πατέρα του παιδιού της, όπως το ακούσαμε, ότι έπρεπε να αφήσει την περιουσία που έκανε στο εξωτερικό στην πρωτότοκη κόρη του, γιατί του έμοιαζε και έτσι άλλωστε ήταν φυσικό. Παρ' όλα αυτά αν ο δεσμός της ομοιότητας ωθεί τον Τρομπριανό πατέρα και τον κάνει να προτιμά τα ίδια του τα παιδιά εις βάρος των παιδιών της αδερφής του, δεν βρίσκουμε τίποτε παρόμοιο στην Κάρπαθο. Πιθανότατα, επειδή το παιδί που επωφελείται μιας φυσικής ομοιότητας και αυτό που ανήκει σε μια γενεαλογική γραμμή, είναι μέλη της ίδιας οικογένειας. Και όπως είδαμε, όλα προτρέπουν τον πατέρα να δώσει μεγαλύτερη σημασία στο όνομα παρά στην ομοιότητα.

Βέβαια η θεωρία των ομοιοτήτων δεν συμβάλλει μόνο στη δημιουργία ανάλογων συνθηκών για μια αρμονική συνεργασία ανάμεσα στους δύο συζύγους, αλλά και την επαληθεύει με ανάλογο τρόπο στην πράξη όπως γίνεται και με τον καταμερισμό της εργασίας των φύλων. Οι νόμοι της ομοιότητας κάνουν την αναπαραγωγή, μια ανταλλαγή δώρων ανάμεσα στις γενιές. Υποστηρίζοντας ότι ο πατέρας δίνει το πρόσωπό του, δηλαδή, ότι έχει πιο ανθρώπινο, στην πρωτότοκη κόρη του, αλλά ότι εκείνη ανήκει παρ' όλα αυτά στη μητέρα της, είναι σαν να λέμε με άλλο τρόπο ότι η μητέρα έχει ένα παιδί που προέρχεται από τον πατέρα. Το κάθε πρωτότοκο παιδί με αυτόν τον τρόπο είναι ένα δώρο που προσφέρει ο ένας σύζυγος στον άλλο. Η θεωρία των ομοιοτήτων συνδεδεμένη με την ιδεολογία της *ανάστασης*, οργανώνει τη συμπληρωματικότητα των συζύγων, κάνοντας τον κάθε πρωτότοκο, το προϊόν μιας συνάντησης μεταξύ ενός σώματος δοσμένου από τον έναν γονιό και μιας ψυχής που μεταδίδεται από τον άλλο.⁷ Και είναι ίσως έτσι εν μέρει, γιατί η θεωρία κάνει την αναπαραγωγή μια ιδιαίτερη μορφή ανταλλαγής δώρων, μεταξύ των συζύγων, συνεισφέροντας έτσι στην ενοποίηση της οικογένειας και στη δημιουργία της ως θεσμού που λειτουργεί για να εξυπηρετεί όσο το δυνατόν καλύτερα τα συμφέροντα και των δύο γενιών, ώστε να συνοδεύεται από μια προσθήκη που τείνει να αποτρέψει την αντίληψη σχετικά με ορισμένες ομοιότητες, γιατί τις καθιστά ταμπού: «Είναι πολύ επικίνδυνο να

7. Είναι ενδιαφέρον να διαπιστωθεί ότι η γενιά στην οποία ανήκει κανείς, μεταβιβάζει την ψυχή, δηλαδή το κοινωνικά αποδεκτό σπουδαιότερο στοιχείο, ενώ η συμπληρωματική γενιά δεν δίνει κατά βάση παρά μόνο το σώμα. Στην ιεράρχηση των γενεαλογικών γραμμών αντιστοιχεί η παράλληλη ιεράρχηση της αξίας της συνεισφοράς τους.

Βλέπουμε τελικά αυτό που διαχωρίζει τη δική μας εξήγηση από αυτήν του Malinowski αλλά και αυτήν του Edmund Leach, που δεν διστάζει να υποστηρίξει: «Διακρίνουμε (παγκοσμίως) τις σχέσεις της ενσωμάτωσης από αυτές της αγχιστείας εκλαμβάνοντας ότι οι πρώτες έχουν κοινή υπόσταση και οι δεύτερες μυστική επιρροή». *Critique de l'anthropologie*, PUF, collection SUP, 1968, σ. 44.

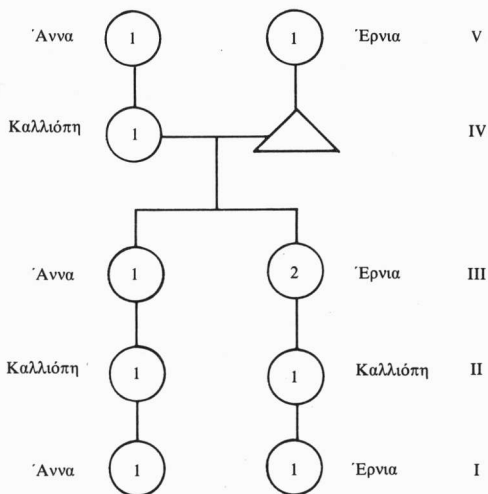
μοιάζει πολύ ο γιος στον πατέρα. Ο τελευταίος θα μπορούσε να πεθάνει».⁸ Δεν θέλουμε βέβαια να πούμε ότι αυτή η προσθήκη βρίσκεται εδώ γι' αυτό το λόγο. Θέλουμε μόνο να υποδείξουμε ότι χωρίς αυτήν οι νόμοι της ομοιότητας δεν θα μπορούσαν ίσως να έχουν όλη τη δύναμη της κοινωνικής τους επιβολής. Σύμφωνα με αυτή τη λογική του δώρου, οι χωρικοί εξηγούν ορισμένες εξαιρέσεις στον κανόνα: όταν όλα τα παιδιά της ίδιας οικογένειας μοιάζουν στον ίδιο γονιό, λένε ότι ο σύζυγός του τον αγαπούσε περισσότερο απ' ό,τι έπρεπε. Που τι άλλο σημαίνει από το ότι του έδωσε πάρα πολλά. Ακόμα και αν εδώ η ανταλλαγή είναι ασύμμετρη, υποφαίνεται η ιδέα του δώρου. Μπορούμε, σε κάθε περίπτωση, να δούμε μια νέα εφαρμογή της αρχής, σύμφωνα με την οποία, εκείνος που κοινωνικά ανήκει στον έναν από τους γονείς, ανήκει μέσω των φυσικών χαρακτηριστικών του στον άλλο· έτσι τα εξώγαμα παιδιά, όποιο και αν είναι το φύλο τους, μοιάζουν πάντα με έντονο τρόπο στον πατέρα τους, τον οποίο κατηγορούν έτσι σε ολόκληρη τη ζωή του. Η ομοιότητα που σε άλλες περιπτώσεις αποδίδεται στο Θεό, αυτή τη φορά είναι έργο του Διαβόλου.

Η λαϊκή θεωρία των ομοιοτήτων έρχεται να υπογραμμίσει την κατώτερη θέση των υστερότοκων παιδιών. Δεν έχει θετικές ενέργειες παρά μόνο για τους πρωτότοκους και σε λιγότερο βαθμό για τους δευτερότοκους, οι οποίοι είδαμε ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη στρατηγική της αναπαραγωγής των γενεαλογικών γραμμών. Λες και η ομοιότητα των υστερότοκων παιδιών, μη όντας λειτουργική, δεν είχε λόγο να είναι κωδικοποιημένη κοινωνικά, λες και, σύμφωνα με την ιδέα των Καρπαθιωτών, ο Θεός δεν έκρινε απαραίτητο οι γονείς να αγαπούν τα υστερότοκα παιδιά που δεν φέρουν ένα όνομα από τη δική τους πλευρά. Οι υστερότοκοι κάθε οικογένειας δεν μοιάζουν έντονα σε κανένα από τους δύο γονείς. Δεν ακούμε, παρά σε εξαιρετικές περιπτώσεις, σχετικά με αυτά τα παιδιά, την έκφραση της «φωτοτυπίας», όπως λέγεται εκεί, και που θα μπορούσε να δημιουργήσει μια ιδιαίτερη συμπάθεια από τον έναν γονιό. Οι υστερότοκοι που δεν είναι πραγματικά ενταγμένοι στο σύστημα των γενεαλογικών γραμμών, δεν είναι ενταγμένοι ούτε στο κύκλωμα των ανταλλαγών μεταξύ των γενιών που οργανώνει η θεωρία των ομοιοτήτων. Οι γενιές χαρίζουν μεταξύ τους μόνο δώρα αξίας, που τιμούν δεόντως. Αν χρειαζόταν μια απόδειξη της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στη θεωρία των ομοιοτήτων και το σύστημα συγγένειας, θα μπορούσαμε να τη βρούμε

8. Είναι βέβαιο ότι η ταύτιση του γιου με τον πατέρα, που γίνεται πιο εύκολη από τη φυσική ομοιότητα, περικλείει την υπονοούμενη απειλή της αντικατάστασης του ενός από τον άλλο. Μπορούμε να δούμε σε αυτό το ταμπού, μια έκφραση της δομικής έντασης, που το σύστημα συγγένειας δημιουργεί ανάμεσα στον πατέρα και το γιο, στον οποίο είναι υποχρεωμένος να παραχωρήσει την περιουσία του όντας ακόμα εν ζωή.

στις διαφορές ανάμεσα στη θεωρία των Τρομπριανών και των Καρπαθιωτών και μέσα στην τέλεια σχέση διαφορών και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των δύο συστημάτων συγγένειας.

Το αίμα βαστάει από εφτά γενιές. Νά, τι εξηγεί, ότι μπορεί να μοιάζουμε περισσότερο σε έναν θείο ή έναν παππού, από ό,τι στους ίδιους τους γονείς. Αλλά συχνά, ας το ξαναπούμε, οι υστερότοκοι μοιάζουν λίγο-πολύ σε όλο τον κόσμο. Είναι φτιαγμένοι με λίγο απ' όλα, παίρνοντας από τον έναν τα φρύδια, από τον άλλο το χρώμα των ματιών, και από τον τρίτο το σχήμα του σαγονιού. Αυτή η σύνθετη όψη του προσώπου που βλέπουμε λιγότερο στους πρωτότοκους, προκαλεί την προσοχή για τους υστερότοκους για τους οποίους λέμε ότι είναι μπασταρδεμένοι. Και δεν θα παραλείψουμε να σημειώσουμε τη συγγένεια που παρουσιάζει αυτή η ιδέα του μπασταρδέματος με το γεγονός ότι οι υστερότοκοι δεν μπορούν να δημιουργήσουν γενεαλογικές γραμμές που να είναι «καθαρές». Δηλαδή σε γενεαλογικές γραμμές που τα ίδια δύο ονόματα διαδέχονται το ένα το άλλο και εναλλάσσονται, όπως εδώ αυτό της Άννας και της Καλλιόπης.

Λόγω του συστήματος μεταβίβασης των ονομάτων, οι γενεαλογικές γραμμές που ξεκινούν με μια υστερότοκη κόρη ή γιο, όπως εδώ με την Έρνια ΙΙΙ, δανείζονται τα ονόματά τους από άλλες γενεαλογικές γραμμές. Γι' αυτές, όπως και για τα παιδιά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι *μπασταρδεμένες*. Επειδή δε, συγκεκριμένα οι *κανακάρηδες*, ανήκουν σε γενεαλογικές γραμμές καθαρές, όταν αναφερόμαστε σ' έναν απ' αυτούς αρκεί να χρησιμοποιήσουμε το όνομά του συνοδευόμενο από το όνομα του γονιού του ίδιου φύλου (Άννα της Καλλιόπης). Ο συνδυασμός των δύο ονομάτων είναι τόσο παλιός, άρα ισχυρός, που κανένα μπέρδεμα δεν μπορεί να γίνει.

Αλλά σε τελική ανάλυση, είναι μια βιολογική θεωρία που χρησιμεύει σαν βάση αντίληψης των υστερότοκων παιδιών ως *μπασταρδεμένων*. Λέμε γι' αυτό ότι είναι *αποσπώρια*, αυτό που ορισμένα λεξικά το μεταφράζουν ως «τελευταίο παιδί» αλλά που μεταφράζεται πιο σωστά, και σύμφωνα με τους χωρικούς σαν: «τέλος της σποράς» ή «τέλος του σπέρματος». Όταν χρησιμοποιούν αυτό τον όρο, σχετικά με τα υστερότοκα παιδιά, είναι σχεδόν πάντα ειρωνευόμενοι και καμιά φορά για να μην αναφέρουν τη λέξη. Όταν δε λένε ότι οι πρωτότοκοι του κάθε φύλου μοιάζουν σχεδόν πάντα στον γονιό του αντίθετου φύλου, κυρίως όταν είναι μεταξύ των δύο πρώτων γεννημένων παιδιών και σπάνια συμβαίνει, αλλιώς δε, τα δευτερότοκα του κάθε φύλου μοιάζουν στον γονιό του ίδιου φύλου ιδίως όταν είναι και τα δεύτερα γεννημένα παιδιά είναι, γιατί όλη η θεωρία των ομοιοτήτων διατείνεται από την ιδέα ότι η σπορά χάνει σιγά σιγά την ποιότητά της, δηλαδή τη δύναμη με την οποία είναι ικανή να «σημαδεύει» τα παιδιά με τη σφραγίδα ενός από τους γονείς. Όπως φαίνεται από το γεγονός ότι το σημάδεμα ενός παιδιού είναι ακόμα πιο καθαρό στην περίπτωση που το παιδί είναι μοναχοπαιδί, η ιδέα της σταδιακής υποβάθμισης του σπέρματος ακολουθείται από εκείνη σύμφωνα με την οποία η δύναμή του είναι τόσο πιο ισχυρή όσο λιγότερο είναι διασκορπισμένη ανάμεσα σε διάφορα άτομα: τα μικρότερα παιδιά είναι προϊόντα σπέρματος κατώτερης ποιότητας. Είναι λοιπόν αντιληπτό ότι: αν η κυρίαρχη θέση των *κανακάρηδων* στις σχέσεις των κοινωνικών ομάδων μεταξύ τους ήταν εν πολλοίς νομιμοποιημένη από την εκκλησία που τους έκανε το αντίστοιχο μιας θρησκευτικής αριστοκρατίας,⁹ αυτή η κυρίαρχη θέση του συνό-

9. Είδαμε ότι τα οικογενειακά ονόματα των *κανακάρηδων*, μας παραπέμπουν στην άσκη-ση, πραγματική ή εικονική, των εκκλησιαστικών λειτουργιών. Έτσι, λοιπόν, τα ονόματα των οικογενειών όπως Σακελλάρις, Σκευοφύλακας, Χαρτοφύλακας και Οικονόμου, μας γυρίζουν πίσω στη βυζαντινή ιστορία, στις εκκλησιαστικές τελετές και αντίστοιχα στις λειτουργίες του γενικού ελεγκτή της εκκλησίας και των άλλων εκκλησιαστικών, του υπευθύνου του τομέα της λειτουργίας και των ιερών αντικειμένων, του αρχιεπισκόπου και του οικονόμου. Αντίστοιχα και για τα ονόματα Πρωτόπαπας και αυτά που αρχίζουν από «παπα-», «διακο-» και «χατζη-» (προσκυνητή).

λου των μεγαλύτερων παιδιών, συμπεριλαμβανομένων των *κανακάρηδων*, στην κοινωνία και στις σχέσεις συγγένειας, ήταν νομιμοποιημένη συγχρόνως από την ιδεολογία της *ανάστασης*, από τις κατηγορίες ειδικής αντίληψης και από μια βιολογική θεωρία. Βλέπουμε τώρα τη συνοχή και την ισχύ του κοινωνικού συστήματος στο χωριό. Οι σχέσεις κυριαρχίας είναι βασισμένες στη φύση και είναι η θεωρία των φύλων που τις κάνει φυσικό φαινόμενο.

Αυτό που ο P. Bourdieu λέει για τις σχέσεις ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις, εφαρμόζεται επίσης τέλεια στις σχέσεις μεταξύ πρωτότοκων, που μοιάζουν σε συγκεκριμένα άτομα, και στους υστερότοκους που τείνουν να μοιάζουν λίγο-πολύ σ' όλο τον κόσμο, δηλαδή σε κανέναν ιδιαίτερα.¹⁰ «Το ίδιο όπως η αντίθεση ανάμεσα στο μοναδικό και το πολλαπλό βρίσκεται στο κέντρο της κυρίαρχης φιλοσοφίας της ιστορίας, η αντίθεση, που με μια καινούργια μορφή βρίσκεται ανάμεσα στο λαμπερό, το ορατό (που διακρίνεται), το *διαφορετικό*, (υπογραμμισμένο από εμάς), το αριστοκρατικό, το γνωστό (δηλαδή το φημισμένο, το διάσημο) και το σκοτεινό (δηλαδή μικροί, αφανείς, χωρίς θέση), τα σκοτεινά στίγματα, το θαμπό, την *γκριζάδα* της μάζας που *δεν διακρίνεται* (υπογραμμισμένο από εμάς), αδιόρατη, χωρίς όνομα ή φήμη (ο τελείως άγνωστος) είναι μια από τις βασικές κατηγορίες της κυρίαρχης αντίληψης του κοινωνικού κόσμου».¹¹ Τα υστερότοκα παιδιά είναι στην οικογένεια λίγο όπως οι αδιαφοροποίητοι κυριαρχούμενοι στην κοινωνία. Δεν μπορούμε πάντως να βρούμε καλύτερο παράδειγμα από την καρπαθιώτικη θεωρία των ομοιοτήτων, για να εικονογραφήσουμε την κοινωνική θεμελίωση των γνωστικών δομών που υπογραμμίζει ο Emile Durkheim στο *Οι στοιχειώδεις μορφές της θρησκευτικής ζωής*. Και εδώ βλέπουμε πολύ καλά μέχρι ποιου σημείου «η κοινωνική διάταξη εγγράφεται στο νου» και πώς τα σχήματα ταξινόμησης που ενεργούν μέσα στην αντίληψη των οικογενειακών ομοιοτήτων, μπορούν να επαυξήσουν τις σχέσεις κυριαρχίας μεταξύ των πρωτότοκων και των υστερότοκων που, με το σύστημα των γενεαλογικών γραμμών, βρίσκονται εν αρχή αυτών των σχημάτων.

Μετάφραση*: ANNA ΓΑΛΑΝΟΥ

10. Όταν φτάνουμε στο τρίτο παιδί δεν είναι σπάνιο οι ερωτώμενοι να σηκώσουν τους ώμους: «Α, το τρίτο», μ' έναν τόνο σαν να θέλουν να πουν: «Γι' αυτό είναι δύσκολο να πει κανείς».

11. Σ' αυτό το σημείο βλ. P. Bourdieu, *La distinction, critique sociale du jugement*, εκδ. Minuit, Παρίσι 1979, σ. 543-564.

* Θα ήθελα να ευχαριστήσουμε θερμά τον Καθηγητή κύριο Bernard Vernier που μας επέτρεψε τη μετάφραση του άρθρου του.